

УДК 37.01.316

*Замашкіна О. Д.,
к. пед. н., доцент
кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки
та фізичної культури,
педагогічний факультет,
Ізмаїльський державний
гуманітарний університет
(Ізмаїл, Україна)*

ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АРТ-ТЕРАПІЇ В УКРАЇНІ

У статті порушено проблему пошуку потенційних можливостей становлення й розвитку арт-терапії в Україні. Здійснено спробу визначити зміст терміна “арт-терапія” у науковій літературі, становлення арт-терапевтичної технології за кордоном і в Україні та деякі особливості її застосування як у народній творчості, так і в соціальній сфері; основні аспекти діяльності суспільної організації “Арт-терапевтична асоціація”. З’ясовано, що розвиток арт-терапевтичних методик і технологій в Україні має потужний потенціал зважаючи на її мультимодальність на підґрунті використання народного фольклору та мистецтва. Зроблено висновок щодо перспектив розвитку арт-терапії в нашій країні.

Ключові слова: арт-терапія, арт-терапевтичні технології, арт-терапія в Україні.

В статье затронута проблема поиска потенциальных возможностей становления и развития арт-терапии в Украине. Осуществлена попытка определить содержание термина “арт-терапия” в научной литературе, становление арт-терапевтической технологии за рубежом и в Украине, некоторые особенности ее применения как в

народном творчестве, так и в социальной сфере; основные аспекты деятельности общественной организации “Арт-терапевтическая ассоциация”. Выяснено, что развитие арт-терапевтических методик и технологий в Украине имеет мощный потенциал, ввиду ее мультимодальности на основе использования народного фольклора и искусства. Сделан вывод о перспективах развития арт-терапии в нашей стране.

Ключевые слова: арт-терапия, арт-терапевтические технологии, арт-терапия в Украине.

The problem of finding potential formation and development of art therapy in Ukraine is raised in the article. An attempt was made to determine the meaning of “art therapy” in the scientific literature, establishment of art therapy technology abroad and in Ukraine, and some features of its application in folklore and in the social sphere; main aspects of the social organization “Art Therapy Association.” It is realised that the development of art therapy techniques and technologies in Ukraine has a huge potential because of its multimodality based on folklore and art usage. The author comes to conclusion concerning the prospects of art therapy development in our country

Keywords: art therapy, art therapy technology, art therapy in Ukraine.

Постановка проблеми. Сучасні наукові дослідження й практика у соціально-педагогічній сфері засвідчують, що з кожним роком збільшується кількість дітей з особливими потребами, для яких непересічного значення набуває можливість підсилити відчуття власної цінності, зняти напруження, досягти душевної гармонії, відчувати позитивні емоції та задоволення від творчого самовираження і виявлення прихованих умінь, їх розвитку (створення ситуації успіху), а також ефект катарсису – “очищаючої дії мистецтва” [4, с. 32].

Необхідно зазначити, що використання терапії мистецтвом дає можливість глибше вивчити можливості дітей, їхню фантазію, уяву, працездатність, глибинні психологічні ресурси, креативні якості. О. Ніколаєва, аналізуючи різні види дитячої творчості (художньої, музичної, словесної, ігрової), робить висновок про те, що творчість у дитинстві – це механізм адаптації дитини до світу [4, с. 33].

Арт-терапія стає все найбільш популярною лікувальною технологією як в Україні, так і за кордоном. Арт-терапевтичні технології частіше використовуються у клінічних цілях при вирішенні лікувальних, корекційних, психотерапевтичних завдань та у створенні

профілактичного середовища для розвитку здорового світосприйняття і способу життя дітей з особливими потребами.

Необхідно зазначити, що в Україні арт-терапія знаходиться у стадії свого становлення. Найбільшого застосування отримали такі загальноприйняті її форми, як зображувальна діяльність, музикотерапія, танцювально-рухова терапія, казкотерапія, кольоротерапія, пісочна терапія та ін. У науковій літературі професійного призначення активно обговорюються умови та технології їхнього застосування, отримані результати, можливості подальшого розвитку нових форм на теренах України та за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових досліджень із вищезазначеної проблематики довів актуальність і ефективність використання й розвитку деяких форм арт-терапії у самовираженні, самопізнанні, у творчому розвитку особистості, допомозі у соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Серед великої кількості арт-терапевтичних технологій особливим попитом користуються музикотерапія (Г. Батищева, Т. Борисова, Л. Гаврилова, В. Драганчук, У. Дутчак, Н. Євстигнєєва, Т. Крижанівська, О. Олексюк, О. Отич, В. Петрушин, Г. Побережна, С. Шушарджан та ін.), ізотерапія (О. Вознесенська, О. Деркач, А. Захаров, Л. Мардер, С. Харенко та ін.), танцювально-рухова терапія (Н. Авраменко, Г. Волкова, І. Вольпер, В. Паробій, І. Шептун та ін.), бібліотерапія (Ю. Дрешер, Т. Ключенко, В. Мурашевський, В. Мясичев, В. Невський, М. Рубакін та ін.), пісочна терапія (Т. Грабенко, Н. Дикань, О. Зайва, Т. Зінкевич-Євстигнєєва, М. Кисельова, Л. Лебедева, Н. Маковецька, Н. Сакович, Л. Шик, Н. Юрченко та ін.), лялькотерапія (Н. Зинов'єва, І. Медведєва, Н. Михайлова, О. Федій, Т. Шишова, та ін.), казкотерапія (О. Бреусенко-Кузнецов, І. Вачков, А. Гнезділов, Д. Соколов, О. Тихонова та ін.) [5]. Але необхідно констатувати, що проблема впровадження й застосування арт-терапевтичних методик досі є недостатньо дослідженою і потребує більш детального аналізу, обґрунтування й практичного вирішення.

Постановка завдання (цілей статті). Мета статті полягає у визначенні потенційних можливостей розвитку арт-терапії в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння предмета аналізу уточнимо зміст терміна “арт-терапія”. За словником-довідником за загальною редакцією Т. Ф. Алексеєнко, арт-терапія – методи терапевтичного впливу засобами образотворчого мистецтва; один із видів корекційної та психокорекційної діяльності, який характеризується включенням людини у процес творення і обговорення видів мистецтва,

або в артистичну, творчу діяльність, що стимулює її самовираження, зняття блокуючих факторів, комплексів [6, с. 35].

“Психотерапевтична енциклопедія” під редакцією Б. Д. Карвасарського визначає арт-терапію як використання мистецтва як терапевтичного фактора з включенням її терапевтичного ефекту від сприйняття виготовленого мистецтва.

О. Вознесенська вважає арт-терапію методом творчого розкриття здібностей і сутнісного потенціалу людини, мобілізації її внутрішніх механізмів саморегуляції та зцілення. М. Кисельова визначає арт-терапію як метод, пов’язаний із розкриттям творчого потенціалу індивіда, звільненням його прихованих енергетичних резервів, знаходженням ним оптимальних способів вирішення своїх проблем [5].

В енциклопедії освіти арт-терапія визначається як “лікувально-профілактична й корекційна діяльність з використанням мистецтва; складова психотерапії, складний синтез галузей наукових знань – педагогіки, психології, мистецтва, медицини, ергономіки” [1, с. 29].

Науковець С. Гончаренко трактує арт-терапію як “динамічну систему взаємодії між учнем (дитиною, студентом, дорослим), продуктом його зображувальної творчої діяльності і педагогом (арт-терапевтом) в так званому “фасілітуючому” (від. фр. *faciliter* – полегшувати) арт-терапевтичному просторі з метою реалізації важливих функцій освіти: психотерапевтичної, корекційної, діагностичної, розвивальної, психопрофілактичної, реабілітаційної тощо” [2, с. 36].

Отже, аналіз наукової літератури свідчить, що існують різні погляди на визначення самого терміна “арт-терапія”. Можна припустити, що арт-терапію вважають методом зцілення не тільки фізичних, розумових недуг, але й духовних, тобто, по суті, це психотерапевтичний метод, метою якого є досягнення єдності душі та тіла, набуття гармонії між зовнішнім і внутрішнім світосприйняттям, цілісності й комфорту свого “Я”; для людей з особливими потребами – це можливість відобразити свій внутрішній світ, почуття, емоції, думки через діяльність, мистецтво, рухи тіла, голос.

Намагання усвідомити механізм впливу мистецтва на внутрішній стан людини було притаманне всім історичним епохам. Так, спостереження впливу музики на фізичний і душевний стан людини був відомий ще за часів стародавньої Греції. Як знеболюючий засіб музичне виконавство використовували у своїй медичній практиці Гіппократ та давньоєгипетські лікарі. Науковий інтерес до терапії різними видами мистецтва та механізмів їхньої дії на людину суттєво активізувався у другій половині ХХ сторіччя. Дослідженням у цьому напрямі сприяла

поява високоякісних технологічних, аудіовізуальних засобів і засобів медичної техніки, що надало поштовх до подальшого вивчення фізіологічних реакцій людини, які виникають унаслідок терапевтичних дій за допомогою мистецтва.

Використовуючи ідеї З. Фройда та К. Юнга про застосування художньої творчості у психоаналітичній і психотерапевтичній практиці, Р. Пік Форд, М. Мілнен, Д. Віннікотт зробили значний внесок у розвиток ідеї терапії мистецтвом, в основу якої на той час покладалося тільки образотворче мистецтво [3, с. 28]. Терапія за допомогою мистецтва як окрема галузь теоретичних і практичних знань виникла в 30-х роках ХХ століття. Дещо пізніше у професійній лексиці психологів Західної Європи почав уживатися термін “арт-терапія” – лікування на основі занять художнім мистецтвом, що відображає процеси відокремлення самостійних напрямів: медичного, соціального, педагогічного. У медичному аспекті арт-терапія застосовується як засіб емоційного впливу на дитину з метою корекції присутніх у неї фізичних і розумових відхилень; соціалізуючий вплив проявляється як засіб соціалізації дитини з особливими потребами, невербальної комунікації та як одна із можливостей у пізнанні оточуючого світу, самореалізація у ньому в силу своїх можливостей. Створення відчуття конфіденційності та захищеності в міжособистісних стосунках та розвиваючого педагогічного середовища з урахуванням психофізичних можливостей дитини сприятиме її саморозвитку, емоційно-особистісному ставленню до творів мистецтва.

Уперше термін “арт-терапія” став використовувати в 1938 р. англійський лікар А. Хілл у описі своєї роботи з туберкульозними хворими в санаторіях. Згодом його згадують М. Наумбург (1947 р.) і С. Крамер (1956 р.) в описі психологічного супроводу клієнтів з емоційними, психофізичними порушеннями в процесі занять образотворчим мистецтвом з метою лікування й реабілітації. Основною ознакою прогресування цього методу є відкриття перших професійних об’єднань арт-терапевтів. Так, у 1963 р. була створена Британська арт-терапевтична асоціація, у 1969 р. – Американська арт-терапевтична асоціація, метою діяльності яких цих було сприяння збереженню психофізичного здоров’я громадян за допомогою образотворчого мистецтва та інших видів творчості як психотерапевтичного інструменту. У 1970-ті рр. Британська асоціація арт-терапевтів зробила перші кроки щодо впровадження арт-терапії в державну охорону здоров’я. Саме тоді починається підготовка спеціалістів-арт-терапевтів у США та Великобританії,

а в 1980–90-ті рр. характерним для арт-терапевтичної практики є підвищення її ролі в освіті, зокрема, у спеціалізованих школах.

Іntenсивний розвиток арт-терапевтичної технології в Україні пов'язаний дещо з ментальністю українців: з потягом до вирішення емоційно-психічних переживань і внутрішніх конфліктів. Ще з архаїчного періоду розвитку нашої держави і до сьогодні збереглися й передаються наступним поколінням колискові, казки, байки, співи, народні танці, ремесла та промисли, що супроводжують нас на кожному кроці і у важливих подіях протягом усього життя. Використання у сучасній українській арт-терапії форм народного фольклору й мистецтва можна розглядати як особливість розвитку арт-терапії в Україні.

У 2003 р. в Києві заснована суспільна організація “Арт-терапевтична асоціація”, основною метою якої є науково-просвітницька діяльність, сприяння розвитку та впровадженню арт-терапевтичних методів в Україні. Президентом громадської організації є кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Інституту соціальної та політичної психології АПН України О. Вознесенська. Асоціація сприяє підвищенню рівня теоретичних знань, удосконаленню практичних вмінь і навичок у сфері арт-терапії членів організації. Під егідою асоціації працюють арт-терапевтичні майстерні на базі Київського міського будинку вчителя (8 майстерень); організуються та впроваджуються навчальні програми, майстер-класи та лабораторії спеціалістами ближнього та дальнього зарубіжжя; доповіді та майстер-класи на наукових конференціях; проводиться видання збірників наукових праць “Простір арт-терапії” та матеріалів конференцій; упроваджений курс підвищення кваліфікації “Теорія та практика арт-терапії в освіті та соціальній сфері”, а також розширення та вдосконалення програм шляхом приєднання низки авторських методик; організовується та проводиться навчальний проект “Арт-калейдоскоп”.

Учасники конференцій, що організовувала й проводила асоціація, відмічали необхідність удосконалення навчальних програм, які розширюють коло діяльності арт-терапевта в умовах інформаційного суспільства, включаючи медіа-творчі заходи; потребу в подальшій розробці єдиних стандартів професійної підготовки арт-терапевтів України, які б регулювали зміст і тривалість навчання, відповідно до європейських стандартів підготовки арт-терапевтів, включаючи особисту терапію та супервізійний супровід діяльності.

Необхідно зазначити, що в Україні створюються програми навчання арт-терапевтичним методикам і арт-технологіям, що можуть знаходити своє застосування не тільки в рамках терапевтичного впливу, але

і при вирішенні діагностичних, корекційних, профілактичних завдань. Також наразі все частіше арт-технології використовуються й у освітньому процесі на різних ступенях навчання.

Зазначимо, що однією з особливостей сучасної арт-терапії є її мультимодальність, тобто терапія різними видами мистецтва. З'єднання різних форм терапії творчістю дозволяє максимально мобілізувати творчий потенціал клієнтів і знайти ті способи творчого самовираження, які найбільшою мірою відповідають їх можливостям і потребам, надати кожному додаткові можливості вираження своїх почуттів і думок. Сучасні українські терапевти прагнуть до єднання в терапевтичній практиці різних форм і методів арт-терапії, використання різних мистецтв у терапевтичних цілях в межах однієї терапевтичної групи, адже процес створення художніх образів нерозривно пов'язаний із тілесними рухами, просторовим сприйняттям, часто – вербалізацією та розвитком історії зображуваних персонажів. Саме в мультимодальній арт-терапії закладена якість арт-терапевтичного процесу [1].

Отже, досвід становлення арт-терапевтичної спільноти України довів, що арт-терапія досягла того рівня розвитку, коли вона не може залишатися в межах професійної творчості окремих ентузіастів і виходить на рівень фахівців зі сформованою професійною ідентичністю і може координувати різні аспекти розвитку арт-терапії як окремої професії.

Перспективи розвитку арт-терапії в Україні можуть бути пов'язані з глибшим науковим пізнанням психотерапевтичного потенціалу та обмежень впливу різних видів творчості та мистецтва у педагогічному, медичному та соціальному просторах; запровадженням арт-терапевтичних знань у науковому просторі, розумінням до яких змін, особистісних новоутворень призводить арт-терапія; наскільки відбулося зцілення душі й тіла людини.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновки про те, що сучасна арт-терапія широко використовує новітні засоби та методи психотерапевтичних підходів, елементи психоаналізу, гіпнокатарсису, медитації та ін. Основна концепція арт-терапії ґрунтується на сприятливому впливі на душевний стан клієнта, його слухових і зорових образах, які мають різне емоційне забарвлення. Арт-терапія є однією з найефективніших форм роботи і значним чинником, що сприяє соціокультурній реабілітації дитини з особливими потребами, яка ізольована від соціуму та його цінностей, допомагає в розвитку емоційної сфери людини, вихованню естетичних емоцій, смаків.

Використання арт-терапії у соціально-педагогічній, психотерапевтичній роботі з клієнтом є цілком аргументованим і може бути включена в індивідуальну програму в рамках терапевтичного впливу при вирішенні діагностичних, корекційних, профілактичних задач у поєднанні з іншими видами корекційної роботи та з успіхом використовуватися в установах соціальної сфери. Розвиток арт-терапевтичних методик і технологій в Україні має потужний потенціал, зважаючи на її мультимодальність на підґрунті використання народного фольклору та мистецтва.

Література:

1. Вітак Г. Й. Особливості становлення арт-терапії в Україні / Г. Й. Вітак // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2014. – № 56 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.zgia.zp.ua/gazeta/znpgvzdia_2014_56_7.pdf. – Назва з екрана.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.

3. Ленів З. Арттерапія в корекційній роботі з дошкільниками із тяжкими порушеннями мовлення / З. Ленів // Дефектологія. – 2008. – № 3. – С. 27–31.

4. Ленів З. Концептуальні засади застосування арт-терапії в корекційній педагогіці / З. Ленів // Дефектологія. – 2009. – № 2. – С. 30–33.

5. Мірошніченко Т. Запровадження арт-терапії у освітньо-виховний простір початкової школи: історико-методичний аспект / Т. Мірошніченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1023/1/Miroshn.pdf>. – Назва з екрана.

6. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – Вінниця : Планер, 2009. – 542 с.